

Nathan Cohen

Literatura polska czytana w jidysz : tendencje w przekładzie (1888-1939)

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 6 (120), 174-184

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nathan COHEN

Literatura polska czytana w jidysz
– tendencje w przekładzie
(1888-1939)

W listopadzie i grudniu 1933 roku odbyła się wystawa polskich książek w przekładach na języki obce. Wystawie towarzyszył katalog pt. *Książka polska zagranicą (w językach obcych) – literatura, plastyka, muzyka, 1900/1933*, pod redakcją dwóch czołowych znawców w tej dziedzinie Aleksandra von Guttry i Jana Muszkowskiego¹. Katalog zawiera szczegółową listę 2 434 tytułów polskich książek z zakresu literatury i sztuki przetłumaczonych na 31 języków i ułożonych z podziałem na poszczególne kraje. Obok Brazylii, Szwecji i Finlandii znalazły się tam Turcja, Hiszpania, Japonia, a nawet Palestyna (z hebrajskim jako reprezentującym ją językiem) i esperanto. Z tajemniczych względów język używany przez większość żydowskiej ludności Polski został w nim całkowicie pominięty². Co więcej, recenzja opublikowana niedługo potem ostro krytykowała cały układ katalogu i sposób prezentacji. Jednym z argumentów recenzenta było stwierdzenie, że przekłady powinny być zostać ułożone z uwagi na język, tak aby znalazło się tam miejsce dla tłumaczeń na słowacki, kataloński i białoruski. Jidysz także w tym wypadku

-
- ¹ Warszawa 1933. Katalog wydano w dwóch językach, polskim i francuskim, (*Le livre polonais à l'étranger (en langues étrangères) littérature, arts, musique, 1900/1933*) „Staraniem Komitetu propagandy przy Ministerstwie spraw zagranicznych pod przewodnictwem pani ministrowej Beckowej”.
- ² Katalog był oparty na wstępnych badaniach przeprowadzonych przez Piotra Grzegorzycyka, zob. jego *Literatura polska w przekładach (1928-1932)*, „Rocznik Literacki” 1932, s. 298-323.

został pominięty³. Nie był to odosobniony przypadek. Latem 1930 roku Warszawa gościła ósmy międzynarodowy kongres Pen Clubu⁴. Na konferencję prasową, zorganizowaną przez polski Pen Club, nie zaproszono przedstawicieli prasy w jidysz, a sam język czy Pen Club żydowski, do którego należeli pisarze tworzący w jidysz, nie został wspomniany na uroczystej sesji otwierającej sam kongres⁵. Należy pamiętać, że tenże sam polski Pen Club przyjął ciepło Josefa Opatoszu i Szolema Asza, kiedy odwiedzili Polskę w 1928 roku, chociaż wizyty te nie spotkały się z uwagą ze strony polskiej prasy literackiej. Asz i jego gospodarze omawiali wspólny projekt przekładów z jidysz na polski i z polskiego na jidysz, projekt, który nigdy nie doczekał się realizacji⁶.

Pomimo wrogości i negatywnego stosunku do mówionego języka żydowskiego, pogardliwie zwanego „żargonem”, od drugiej połowy XIX wieku literatura jidysz w Europie Wschodniej rozwijała się prężnie. Wraz z rosnącą liczbą oryginalnych utworów coraz więcej na ten język tłumaczono, przede wszystkim z rosyjskiego i niemieckiego, nawet jeśli oryginał powstał w języku francuskim, angielskim czy innym.

W przeciwieństwie do nawiązanych stosunkowo wcześniej i dość ożywionych kontaktów między Polakami i Żydami na polu teatru⁷, żydowska publiczność literacka czytająca w jidysz początkowo poznawała literaturę polską poprzez przekłady na hebrajski lub rosyjski. Najwcześniejszym przekładem na jidysz utworu z literatury polskiej za pośrednictwem języka rosyjskiego była skrócona wersja powieści Elizy Orzeszkowej *Eli Makower*, która ukazała się w Petersburgu w periodyku

³ Zob. P. Grzegorzczak, *Literatura polska w przekładach*, „Rocznik Literacki” 1933, s. 322-334. Poszczególne tomy rocznika zawierały omówienia aktualnych przekładów z literatury polskiej. W nich także nie wspomniano języka jidysz.

⁴ Międzynarodowa organizacja Pen Club (skrót od Poets, Essayists, Novelists [poeci, eseści, powieściopisarze]) powstała w 1921 roku w Londynie. Jidysz (a także hebrajski) zostały przyjęte jako języki członkowskie na pełnych prawach, mimo że nie posiadały terytorium w sensie geograficznym.

⁵ Zob. N. Majzel *Erew dem pen kongres in Warsze*, „Literarische Bleter” 1930 nr 20, s. 361-362; *Szolem Asz wegn di ciln un oifgabn fun pen-klub*, „Literarische Bleter” 1930 nr 26, s. 478-479; *Cum pen-kongres in Warsze*, „Naje Folkscajtung” 20.06.1930.

⁶ Zob. relacje z obu wizyt oraz na temat wspólnego projektu w dzienniku „Hajnt”, 4 października 1928 oraz w tygodniku „Literarische Bleter”, numery 28, 40, 41 z 1928 roku, kolejno strony 543, 791, 809-810.

⁷ Zob. M. Bułat *Żydowsko-polskie i polsko-żydowskie związki teatralne (do roku 1939)*, w: *Państwowy Teatr Żydowski im Ester Rachel Kamińskiej*, red. Sz. Gąssowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 74-85; też *Cwiszn cwejn teaters – na pograniczu dwóch teatrów. Źródła jidysz w badaniach nad kontaktami międzykulturowymi w polskim teatrze – kilka przypomnień, szereg uzupełnień*, w: *Jidyszland – polskie przestrzenie*, red. E. Geller, M. Polit, Wydawnictwa UW, Warszawa 2008, s. 121-141.

„Jidiszes Folksblat” w 1888 roku⁸. Dopiero w ostatniej dekadzie XIX wieku i to dzięki Icchokowi Lejbowi Perecowi czytelnicy w jidysz otrzymali pierwsze bezpośrednie przekłady literatury polskiej. Perec jest uważany za pierwszego tworzącego w jidysz pisarza z, który utrzymywał kontakty z polskimi twórcami i znał literaturę polską. Sam przełożył utwory Marii Konopnickiej, Wincentego Korotyńskiego i Klemensa Junoszy. Różne publikacje, które ukazały się pod redakcją Pereca, zawierały tłumaczenia utworów Orzeszkowej, Aleksandra Świętochowskiego, Marii Konopnickiej i Junoszy⁹. Perec uprawiał także krytykę literacką na temat literatury polskiej i ciągle angażował się w polemiki z polskimi pisarzami. Pierwsze przekłady na jidysz obejmowały utwory o tematyce żydowskiej i były autorstwa pisarzy pozytywistycznych o nastawieniu wręcz filosemickim¹⁰.

Wraz z upływem czasu znacznie wzrosła liczba tłumaczy z polskiego na jidysz. Pośród nich znajdowali się znani pisarze i działacze społeczni, tacy jak Szmuel Lejb Sznajderman, Symche Pietruszka i Jojne Szper (daleki kuzyn Pereca). Tłumaczeniem zajmowali się także: historyk i działacz na polu kultury, Azriel Nosn Frenk, który dokonał większości przekładów twórczości Bolesława Prusa na jidysz; Israel Jehosza Singer, który przełożył dramat Jerzego Żuławskiego na temat Szabataja Cwi; Awrum Suckewer, który przełożył *Fortepian Szopena* (*Szopins klawir*, 1939) Cypriana Kamila Norwida; redaktor i pedagog Szlojme Bastomski, który tłumaczył głównie utwory dla dzieci; oraz galicyjscy poeci Ber Horowitz i Dowid Kenigsberg, których pełny przekład *Pana Tadeusza* został opublikowany we Lwowie w 1939 roku.

Idąc śladem inicjatywy Pereca, pojawiało się coraz więcej przekładów z języka polskiego, zarówno w postaci książek i książeczek, jak i publikacji w gazetach i czasopismach. Między rokiem 1901 a 1939 ukazały się tłumaczenia 23 polskich autorów, których utwory znalazły się w odrębnych publikacjach obejmujących 36 książek i 31 książeczek (zawierających mniej niż 80 stron). Siedem spośród nich miało dwa wydania. *Paro (Faraon)* Bolesława Prusa i *Dos ibergerisene lid (Pieśń przerwana)* Elizy Orzeszkowej zostały wydane trzykrotnie, zaś nowela Marii Konopnickiej *Rojch (Dym)* czterokrotnie¹¹. W przeciwieństwie do przekładów z niemieckiego (zob. niżej) na liście polskich autorów przekładanych na jidysz znajduje się tylko jeden

⁸ Zob. Ch. Shmeruk *Legenda o Esterce w literaturze jidysz i polskiej. Studium z dziedziny wzajemnych stosunków dwóch kultur i tradycji*, przeł. M. Adamczyk-Garbowska, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 57.

⁹ Tamże, s. 76-77. Zob. również M. Opalski, I. Bartal *Poles and Jews. A Failed Brotherhood*, Brandeis University Press, Hanover N.H.-London 1992, s. 113-117.

¹⁰ Na temat zmian w postrzeganiu Żydów przez pisarzy okresu pozytywizmu zob. M. Opalski *Trends in the Literary Perception of Jews in Modern Polish Fiction*, „Polin” 1989 t. 4, zwłaszcza s. 76-80; M. Opalski, I. Bartal *Poles and Jews*, s. 105-111; A. Hertz *Żydzi w kulturze polskiej*, wstęp Cz. Miłosz, Biblioteka „Więzi”, Warszawa 2003, s. 253-288.

¹¹ Zob. <http://yiddish-periodicals.huji.ac.il/>

Żyd: Janusz Korczak (Bruno Jasioński był pisarzem pochodzenia żydowskiego, ponieważ jego ojciec przeszedł na chrześcijaństwo).

Z chronologicznego podziału tych publikacji wyłania się wyraźny obraz: między rokiem 1901 a 1919 ukazało się trzynaście publikacji, w latach kulturalnej i społeczno-politycznej „prosperity” (1920-1929) ich liczba wzrosła do 44. Wraz z coraz trudniejszym położeniem Żydów w Polsce w kolejnych latach (1930-1939) liczba ta skurczyła się do 8, chociaż to właśnie w tym okresie powstał pierwszy przekład *Pana Tadeusza* z prawdziwego zdarzenia¹².

Dzięki indeksowi periodyków w jidysz (Index to Yiddish Periodicals) opracowanym pod kierunkiem pracowników Katedry Języka i Literatury Jidysz Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie we współpracy z tamtejszą Biblioteką Narodową i Uniwersytecką¹³, możliwe jest obecnie dotarcie do większości materiałów opublikowanych w prasie żydowskiej w Europie Wschodniej od samych początków jej istnienia (1862) aż do roku 1939. Według tej bazy danych pomiędzy rokiem 1891 a 1918 w różnych periodykach w jidysz ukazało się sto odrębnych utworów literackich napisanych przez 22 polskich autorów. Analizując je w porządku chronologicznym, można dojść do pewnych wniosków, które kolejno omówię. Ostatnia dekada dziewiętnastego wieku, czyli zarazem pierwszy okres pojawienia się przekładów literatury polskiej na jidysz, oraz lata pierwszej wojny światowej cechuje stosunkowo mała liczba publikacji (osiem w pierwszym i siedem w drugim okresie). Pomiedzy rokiem 1901 a 1907, wraz z rosnącą liczbą wschodnioeuropejskich gazet i czasopism w jidysz, liczba przekładów wzrosła do dwudziestu. W kolejnych sześciu latach (1908-1913) przekłady z polskiego pojawiły się co najmniej 64 razy¹⁴. Niemal 80 spośród tych 100 pozycji to twory prozą; tekstów poetyckich było bardzo niewiele. Jeśli chodzi o popularność, na czele tej listy znajdował się Janusz Korczak, a za nim Kazimierz Tetmajer, Bolesław Prus, Henryk Sienkiewicz, Maria Konopnicka i Eliza Orzeszkowa¹⁵. Podobnie jak na liście książek i książeczek, także tutaj Korczak był czołowym żydowskim autorem, chociaż tym razem nie jedynym. Dołączył do niego Leo Belmont (Blumental) z jednym utworem.

Kolejne 21 lat przedstawia odmienny obraz: liczba autorów uległa podwojeniu (46), ale liczba utworów literackich spadła do 87, a spośród nich niemal połowę stanowiła poezja. Pierwsze dziesięciolecie niepodległej Polski charakteryzuje się

¹² Inną późną publikacją był wydany w Wiedniu tomik zawierający wybór trzynastu polskich utworów poetyckich na tematy żydowskie: B. Horowitz *Fun Ictik Watenmacher bis Ictik Gutkind. Jidische motiwn in der pojliszer poezje*, Win 1938.

¹³ Zob. przyp. 11.

¹⁴ Dwa ważne warszawskie tygodniki poświęcające szczególną uwagę przekładom na jidysz w tym okresie to „Roman Cajtung” (1907-1908) pod redakcją Magnusa Kryńskiego oraz „Ejropejsze Literatur” (1910) pod redakcją Awroma Rejzina.

¹⁵ Wśród tych utworów znajdują się także te, które zostały opublikowane z innej okazji w oddzielnych wydaniach: *Gedali* i *Silny Samson* Orzeszkowej, *Faraon* Prusa, *Dym* Konopnickiej, *Chawa Rubin* Świętochowskiego.

znacznym ożywieniem twórczości w jidysz przy zastosowaniu różnych modernistycznych stylów i konwencji. Oprócz znacznego wpływu niemieckich, francuskich i rosyjskich ruchów artystycznych, polskie ugrupowania literackie, takie jak Młoda Polska, Skamander czy Bunt służyły jako wzór dla czołowych poetów żydowskich tego okresu. Mimo to liczba przekładów z języka polskiego w tym okresie jest stosunkowo niewielka (33).

Zdziwienie może budzić fakt, że w latach pogarszających się stosunków między Polakami a Żydami liczba tłumaczonych pozycji z literatury polskiej wzrosła (do 54 między rokiem 1930 a 1939, w tym 39 między rokiem 1935 a 1939). Aby obraz był jaśniejszy i bardziej dokładny należy zauważyć, że pośród wspomnianych wyżej 54 przełożonych utworów, 17 (czyli jedna trzecia) były autorstwa pisarzy żydowskich (lub pochodzenia żydowskiego). Faktycznie lista zawiera aż trzytnastu pisarzy Żydów (lub pochodzenia żydowskiego). Niektórzy z nich (na przykład Korczak, Bruno Schulz, Anda Eker i Maurycy Szymel) występowali otwarcie jako Żydzi, inni (na przykład Julian Tuwim i Józef Wittlin) woleli być określani mianem „polskich autorów”, podczas gdy trzecia grupa (Antoni Słonimski, Bruno Jasiński i Bolesław Leśmian) składała się z twórców całkowicie zasymilowanych, a nawet wychrzconych. Inny ważny szczegół, o którym należy wspomnieć, to fakt, że 20 spośród uwzględnionych tutaj utworów literackich (czyli 20% z całości) ukazało się w periodykach dla dzieci i młodzieży, a większość (12) w latach 1935-1939.

Stan przekładów z języka polskiego na jidysz należy rozważać w szerszym kontekście. W związku z tym warto zauważyć, że język polski nie zajmował szczególnie wysokiej pozycji w porównaniu z innymi językami, z których tłumaczono utwory na jidysz. I tak na przykład między rokiem 1870 a 1939 w Polsce (w granicach z okresu zaborów i po 1918 roku, w tym w Wilnie) ukazało się ponad 250 przekładów z niemieckiego w postaci książek i książeczek¹⁶. Jednocześnie spośród wielu tłumaczonych pisarzy rosyjskich ośmiu (ani jeden z nich nie był Żydem) reprezentowało aż 68 przekładów¹⁷. Podobnie pięciu francuskich autorów miało 72 przekłady książkowe¹⁸. Prywatne inicjatywy wydawców mające na celu publikację popularnych serii literatury światowej także poświęcały bardzo niewiele uwagi literaturze polskiej. „Welt Bibliothek” („Światowa Biblioteka”) B. Szimina wydawana w Warszawie w 1909 roku na liście 24 książek, mających się ukazać w tymże roku nie zawierała żadnego polskiego pisarza¹⁹. Spośród 19 planowanych książek w warszawskiej „Uniwersal Bibliothek” Lewina-Epsteina z 1914 roku znajdowały się dwa przekłady z polskiego – Orzeszkowej i Korczaka. Pośród ponad czterdziestu prze-

¹⁶ Warto zauważyć, że znaczną część wśród tych przekładów stanowiły utwory pisarzy żydowskich.

¹⁷ Tołstoj – 2, Korolenko – 11, Dostojewski – 10, Czechow – 16, Turgieniew – 4, Gogol – 7, Lermontow – 7, Puszkina – 11.

¹⁸ Verne – 21, Maupassant – 12, Zola – 18, Rolland – 14, Hugo – 7.

¹⁹ Zob. reklamę w krakowskiej gazecie „Jidisze Ilustrirte Cajtung” 14.01.1909.

rzanych przeze mnie książek wydanych przez „Jidisze Uniwersal Bibliotek” w Warszawie w latach 1935-1939 tylko jedna była autorstwa polskiego pisarza – Stefana Żeromskiego. „Przykładowy katalog” dla żydowskich bibliotek publicznych zainicjowany i opublikowany przez bundowską Ligę Kultury²⁰ w 1929 roku²¹ zawierał listę ponad 1200 zalecanych pozycji z beletrystyki w języku jidysz. Lista obejmowała zarówno utwory powstałe w jidysz, jak również przekłady z różnych języków (w tym hebrajskiego). 38 tytułów było przekładami z polskiego, co równało się jednej trzeciej przekładów z rosyjskiego (116), nieco więcej niż jednej trzeciej przekładów z francuskiego (97) i około połowie przekładów z niemieckiego (77) i angielskiego (66), stanowiąc niemal tyle samo, co przekłady z języków skandynawskich (36). Pośród ponad 50 książek wydanych przez wpływy tygodnik „Literarisze Bleter” (wychodzący w Warszawie w latach 1929-1939) nie było przekładów z polskiego²².

Zgodnie z oficjalnymi danymi z roku 1930 pośród 354 książek w jidysz (wyłączając broszury o treści politycznej) znajdowało się 99 przekładów z innych języków. Podział wyglądał następująco: z rosyjskiego – 23, niemieckiego – 21, francuskiego – 17, angielskiego – 17, hebrajskiego – 7, polskiego – 5, chińskiego 1, szwedzkiego – 1, nieznanych – 7²³.

Bardziej złożony obraz wyłania się z pojedynczych publikacji w gazetach i czasopismach. Wydaje się, że w tym wypadku do 1918 roku zainteresowanie polską literaturą było mniejsze niż literaturą w innych językach²⁴. W okresie

²⁰ Liga Kultury (jid. Kultur-Lige) – inaczej Liga Kultury Proletariackiej lub Liga Kultury Żydowskiej, założona w 1917 roku w Kijowie organizacja kulturalno-edukacyjna o charakterze lewicowym. W jej działalność zaangażowanych było wielu poetów i pisarzy tworzących w jidysz (przyp. tłum).

²¹ Zob. *Dos jidisze buch. Muster katalog far folksbibliotekn*, Warsze 1929.

²² Te serie zawierały utwory zarówno pisarzy nieżydowskich, jak żydowskich (w tym piszących w jidysz).

²³ Zob. *Statystyka druków 1928-1930*, Warszawa 1932, s. 40. Nawiasem mówiąc, zgodnie z tą samą statystyką, w tymże samym roku ukazały się trzy przekłady z języka jidysz na polski.

²⁴ Według indeksu YIP obok 100 przekładów z polskiego w okresie tym ukazało się ponad 125 przekładów z niemieckiego, 130 z angielskiego, 180 z francuskiego i ponad 200 z rosyjskiego. Bliższa analiza zawartości przekładów w trzech czasopismach literackich tego okresu może ukazać dokładniej zakres preferencji: „Roman Cajtung”, warszawski tygodnik pod redakcją Magnusa Kryńskiego (1907-1908): angielski – 22, rosyjski – 21, p o l s k i – 13, francuski – 11, niemiecki – 7. „Ejropejsze Literatur”, warszawski miesięcznik pod redakcją Awroma Rejzena (1910): niemiecki – 54, francuski – 46, angielski – 27, języki skandynawskie – 23, p o l s k i – 15, rosyjski – 12. „Der Sztral”, warszawski tygodnik pod redakcją I.M. Frejda (1910-1911): francuski – 15, języki skandynawskie – 13, rosyjski – 7, niemiecki – 6, angielski – 4, p o l s k i – 2.

międzywojennym sytuacja uległa zmianie i wydawano stosunkowo więcej przekładów z polskiego niż z jakiegokolwiek innego języka za wyjątkiem rosyjskiego²⁵.

Powstaje zatem pytanie, jakie siły i czynniki kryły się za opisywanymi tu zjawiskami. Rosnący antysemityzm i trudności żydowskiej egzystencji w Polsce drugiej połowy XIX wieku mogą służyć jedynie za częściowe wyjaśnienie opisanych wyżej tendencji. Z pewnością jednak nie mogą wytłumaczyć, dlaczego stosunkowo więcej przekładów pojawiło się w latach pogorszenia się wzajemnych relacji między Polakami a Żydami (1905-1912, 1930-1939). Dlatego też należy szukać dodatkowych odpowiedzi dla okresu poprzedzającego odzyskanie przez Polskę niepodległości oraz okresu międzywojennego. Nic dziwnego, że w Polsce przed odzyskaniem niepodległości oświeceni Żydzi starali się utożsamiać z kulturą sfer rządzących, reprezentowanych czy to przez surowe rosyjskie, czy też stosunkowo tolerancyjne władze austriackie. Przyjęcie języka otoczenia stanowiło jedną z możliwości, ale jako że dla większości Żydów wschodnioeuropejskich nie było to realistyczne rozwiązanie w tamtym okresie, ich kontakt z sąsiadującymi (czy innymi, „wyższymi”) kulturami poprzez przekłady utworów literackich wydawał się bardziej praktycznym rozwiązaniem. Jakikolwiek stosunek do polskiego języka czy kultury (zwłaszcza pod władzą rosyjską) z konieczności zawierał w sobie pewną deklarację polityczną. Zważywszy okoliczności czasu, miejsca i panującej atmosfery, ci, którzy zwracali się bezpośrednio ku literaturze polskiej (nie za pośrednictwem jakiegoś dodatkowego języka) byli zainteresowani zaprezentowaniem wyboru autorów o pozytywnym, liberalnym i tolerancyjnym podejściu do „kwestii żydowskiej”²⁶. Rozpowszechnianie tych utworów wśród czytelników w jidysz przebiegało przy pełnej świadomości sytuacji politycznej. Stosunkowo dużą liczbę wydanych przekładów w pierwszym dziesięcioleciu niepodległej Polski można postrzegać jako akt akceptacji nowego suwerennego kraju. Jednocześnie należy wziąć pod uwagę znaczne zmiany w sposobach kształcenia Żydów. W okresie międzywojennym coraz więcej żydowskich dzieci korzystało z ogólnego systemu oświaty (w tym szkół przeznaczonych dla Żydów, tzw. „szabasówek”). Wskutek tego użycie języka polskiego było bardziej powszechne w młodym pokoleniu, które wolało czytać literaturę polską w oryginale, a nawet przekłady z innych języków

²⁵ Według indeksu YIP obok 84 przekładów z polskiego w okresie tym ukazało się 75 przekładów z francuskiego, 85 z niemieckiego, 99 z angielskiego i ponad 300 z rosyjskiego.

²⁶ Na temat tej kwestii z kulturowego punktu widzenia zob. S.D. Carrain *Aspects of Population Change and of Acculturation in Jewish Warsaw at the End of the Nineteenth Century. The Censuses of 1882 and 1897*, „Polin” 1988 t. 3, s. 138, przyp. 19. Andrzej Niemojewski, antysemicki redaktor i nieco bardziej umiarkowany w swoich poglądach jako pisarz oraz Aleksander Świętochowski, którzy z czasem zmienili swój stosunek do Żydów, stanowią wyjątki (na temat Niemojewskiego zob. A. Hertz *Żydzi w kulturze polskiej*, s. 265).

na język polski²⁷. W tym kontekście należy wspomnieć jeszcze inną kwestię, wymagającą oddzielnej uwagi, mianowicie to, że prawie wszystkie przekłady z języka jidysz na polski były inicjowane i podejmowane przez Żydów i najprawdopodobniej z myślą o żydowskich czytelnikach. Dlatego też pokonywanie uprzedzeń i nieufności między sąsiadującymi ze sobą narodami poprzez poznawanie się w sferze kultury przebiegało tylko w jednym kierunku²⁸.

Ta stosunkowo duża liczba przekładów poszczególnych polskich utworów literackich w gazetach i periodykach w jidysz, zwłaszcza w latach 30. XX wieku, jak również rozmaite wypowiedzi krytyków i informacje dotyczące aktualnych wydarzeń w literaturze polskiej, odzwierciedlają pewną reakcję na wspomnianą wyżej tendencję do akulturacji wśród żydowskich czytelników. Jednocześnie prasa w języku jidysz zawsze interesowała się kulturą innych narodów, próbując przejmować i szerzyć nowe idee, aby wspierać rozwijający się świecki system kultury jidysz. A ponieważ gazety i czasopisma odzwierciedlają, reagują i odpowiadają na aktualne wydarzenia polityczne, społeczne itp., wydaje się, że w prasie w języku jidysz celowo kładziono szczególny nacisk na pisarzy polskich o filosemickim nastawieniu i na pisarzy polsko-żydowskich, którzy nie cieszyli się względami w polskim środowisku literackim i których przez lata unikano w prasie w jidysz²⁹.

W sumie przekłady z literatury polskiej na jidysz stanowią złożony problem. Wpłynęły na to różne, czasami przeciwstawne czynniki. Co dziwniejsze, początkowo nie miało to wyraźnego związku z procesami zachodzącymi w ramach stosunków polsko-żydowskich. Pomimo poczucia braterstwa pociągającego za sobą wzajemne utożsamianie się ze wspólnymi dążeniami narodowymi, przekłady takie nie istniały przed i podczas powstania styczniowego. Dopiero kiedy polski antysemityzm przybrał na sile i wzajemne stosunki stały się bardzo napięte, Icchok Lejb Perec, reprezentujący świecką kulturę żydowską, zainicjował kontakty z kilkoma polskimi autorami i przedstawił ich za pośrednictwem przekładów czy-

27 Więcej informacji można znaleźć w: G.C. Bacon *National Revival, Ongoing Acculturation. Jewish Education in Interwar Poland*, „Jahrbuch des Simon-Dubnow-Institutes” 2002 t. 1, s. 71-92. Zob. także mój artykuł *The Jews in Independent Poland – Linguistic and Cultural Changes*, w: *Starting the Twenty-First Century. Sociological reflections and challenges*, ed. by E. Krauz, G. Tulea, Transaction, New Brunswick, N.J.–London 2002, s. 166-169.

28 Zob. H. Wilczinski *Jidisz-pojlisze iberzeczungen*, „Bicher Welt” 1928 nr 4, s. 8-16 i 1928 nr 6, s. 24-36. Takie same szacunki można wysnuć z badań przeprowadzonych przez Eugenię Prokop-Janiec (*Hitkabluta szel sifrut jidisz bėfolin bekerev korey polanit*, w: *Bein sztej mikchemot olam*, ed. by Ch. Shmeruk, S. Werses, Jerozolima 1997, s. 406-418 i Monikę-Adamczyk-Garbowską (*Literatiura jidysz w polskich przekładach dawniej i dziś*, w: *Jidyszland...*, s. 158-169).

29 Zob. E. Prokop-Janiec *Międzywojenna literatura polsko-żydowska*, Universitas, Kraków 1992, s. 78-156. Jako przykład tego nowego podejścia do pisarzy polsko-żydowskich można uznać długą serię recenzji poświęconych siedemnastu spośród nich, zamieszczanych co tydzień w dzienniku „Hajnt” od 27 marca do 7 sierpnia.

Opinie

telnikom w jidysz. W późniejszych latach zakres polskich przekładów na jidysz był w pewnym stopniu zależny od stanu stosunków polsko-żydowskich. Jednak najistotniejszym czynnikiem, którego nie można pominąć jest wewnętrzna dynamika na polu kultury żydowskiej.

Przełożyła *Monika Adamczyk-Garbowska*

Lista autorów i przełożonych utworów:

Eliza Orzeszkowa *Silny Samson* = *Szimszn hagiber* (1901, 1913c.)

Mirtala = *Mirtala* (1912)

Gedali = *Gdalje* (1914)

Pieśń przerwana = *Dos ibergerisene lid* (1920, 1927)

Meir Ezołowicz = *Meir Jezefowicz* (1920, 1924)

Marta = *Marta* (1927)

[*Wybór nowel*] = *Geklibene szriftn* (1910, 1913c.)

Henryk Sienkiewicz *Szkice węglem* = *Kojl cejchenungen* (1920)

Bez dogmatu = *On a glojbn* (1921)

Ogniem i mieczem = *Mit fajer un szwerd* (1924, 1931)

Rodzina Połanieckich = *Di miszpoche Polanecki* (1926)

Potop = *Mabl* (1926-1927)

Pan Wołodyjowski = *Pan Wołodyjowski* (1928)

W pustyni i w puszczy = *Iber midbarjes un wisreniszn* (1928)

Quo vadis = *Quo vadis* (1929)

Janko muzykant = *Janko der szpiler* (1929, 1933)

Maria Konopnicka *Dym* = *Rojch* (1906, 1922, 1930)

Mendel Gdański = *Mendel Gdański* (1907)

Nasza szkapa = *Undzer klacze* (1922)

[*Nowele*] = *Noweln* (1922)

Juliusz Słowacki *Lila Weneda* = *Lila Weneda* (1919)

W Szwajcarii = *In der szwajc* (1920)

Dżuma = *Dżume* (1926)

Ojciec zadżumionych = *Der foter fun farpestikte* (1926, 1939)

Kazimierz Tetmajer *On* = *Er* (1921, 1926)

Anioł śmierci = *Der malech hamowes* (1924)

Zatrącenie = *Opgrunt* (1926)

Cohen Literatura polska czytana w jidysz

- Janusz Korczak [*Miniatury*] = *Minjaturm* (1914)
Kolonie letnie = *In dorf Michalowka* (1921)
Moški, ʃoski i Srule = *Mojszelech, ʃoselech, Sruliklech* (1922)
- Stefan Żeromski *Przedwiośnie* = *Erew friling* (1926)
Ludzie bezdomni = *Hejmloze mentszn / Mentszn on a hejm* (1929, 1936)
- Stanisław Wyspiański *Sędziowie* = *Richter* (1921)
Daniel = *Daniel* (1922)
- Adam Mickiewicz *Pan Tadeusz* = *Pan Tadeusz* (1939)
[?] = *Wemen ojsklajbn far a man* (1923)
- Bolesław Prus *Faraon* = *Pare / Di krojn fun micrajim* (1910, 1918, 1927)
Michałko = *Michałko* (1937)
- Gabriela Zapolska *O czym się nie mówi* = *Wegn wos meredt niszt* (1928)
- Władysław St. Reymont *Chłopi* = *Pojern* (192?)
- Bruno Jasieński *Pałę Paryż* = *Ch'farbren Pariz* (1929)
- Stanisław Przybyszewski [*Nowele*] = *Ametistn un andere dercejlungen* (1914)
- Zygmunt Przybylski *Zjazd koleżeński* = *Di gast szpilerin* (1927)
- Stanisław Brzozowski *Płomienie* = *Flamen* (1908)
- Jerzy Żuławski *Koniec Mesjasza* = *Szabse Cwi* (1923)
- Wacław Grubiński *Lenin* = *Lenin* (1922)
- Jan Hempel *Dziesięcioro przykazań boskich* = *Di cen gebot* (1928)
- Helena Mniszek *Trędowata* = *Di mecjraas* (1923)
- Wacław Berent *Próchno* = *Pruchne* (1929)
- Aleksander Świętochowski *Chawa Rubin* = *Chawe Rubin* (1913c.)
- Andrzej Niemojewski [3 nowele] = *Frajhajt kemfer* (1906)

Opinie

Abstract

Nathan COHEN
Bar Ilan University

Polish Literature for Yiddish Readers: Yiddish Translations of Polish Literature

Translations of world literature into Yiddish have existed from very early stages in the development of its written history. Literary works were translated or adopted into Yiddish first from German and Italian, and later also from French, Russian and other languages. Translations of more exotic languages were made through translations to neighbouring or better known languages spoken by Jews.

Although Jews lived in Poland for almost a thousand years, it is quite surprising to see that there are relatively few/little translations from Polish literature into Yiddish.

The suggested paper will attempt to review and analyse who were the Polish writers and which of their works were translated. The paper will also present the translators and will discuss the question of how these translations were received in the Jewish literary milieu in interwar Poland.